

OSTATNIA WIECZERZA W KONTEKŚCIE ŻYDOWSKIEJ PASCHY

Tak sformułowany temat podzielimy na trzy zagadnienia. Wpierw podejmiemy problem relacji historycznej Ostatniej Wieczery Jezusa z Dwunastoma do świętowanej przez ówczesnych Żydów Paschy. Następnie określimy rolę elementów Paschy żydowskiej w nowotestamentowych tekstach o Ostatniej Wieczery. Wreszcie, opiszemy teologiczne powiązania pomiędzy Ostatnią Wieczera a Paschą żydowską w perspektywie historiozbowczej.

1. Ostatnia Wieczerza Jezusa a Pascha w Jerozolimie

Teksty nowotestamentowe, odwołujące się do wydarzenia określanego jako Ostatnia Wieczerza (Mt 26, 26-29; Mk 14, 22-25; Łk 22, 15-20; 1Kor 11, 23-26), nie stanowią ani kronikarskiego zapisu, ani tym bardziej zgodnej relacji z ostatniego posiłku Jezusa z Dwunastoma, których sobie Jezus uprzednio wybrał i którzy Mu dotąd towarzyszyli. Teksty te nie są również gotowym i jedynie obowiązującym formularzem sprawowania Eucharystii czy Wieczery Pańskiej¹. Można je raczej traktować jako stylizowany na tekst liturgiczny zapis stanu zmian, którym podlegała rozwijająca się tradycja eucharystyczna, sięgająca historycznego Jezusa z Nazaretu, aż do momentu ich zapisania w Ewangeliach synoptycznych oraz w *Pierwszym Liście do Koryntian*².

Taki status tekstów traktujących o Ostatniej Wieczery każe odpowiednio potraktować zawarte w nich odniesienia do corocznie przeżywanej żydowskiej Paschy. Od razu trzeba zaznaczyć, że w kwestii odniesienia interesującego nas wydarzenia do czasu

---

¹ Por. R. Pindel, *Obecność Pana w Eucharystii według tekstów jej ustanowienia*; w: *Eucharystia na ołtarzu świata*, (red.) S. Koperek i in., (Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie, Studia, tom 14), Kraków 2006, s. 133.

² Por. J. Kudasiewicz, *Teksty ustanowienia Eucharystii*; w: *Biblia o Eucharystii*, (red.) S. Szymik, Lublin 1997, s. 67.

świętowania żydowskiej Paschy bierzemy pod uwagę jedynie trzy relacje synoptyczne, ewentualnie wybrane dane z *Ewangelii św. Jana*, bo w *Pierwszym Liście do Koryntian* brak jest bezpośrednich wskazań, które by mogły rzucić światło na interesującą nas relację³. Przy pierwszej kwerendzie tekstów narzuca się pierwszy wniosek: teksty wskazują zgodnie na fakt, że śmierć Jezusa miała miejsce w dzień poprzedzający szabat (Mk 15, 42; Łk 23, 54; J 19, 31), natomiast odniesienie Ostatniej Wieczerzy do święta Paschy u synoptyków różni się od tego, jak je ukazuje *Ewangelia św. Jana*. Wyraźne sugestie synoptyków wskazują, że Jezus zasiadł do Ostatniej Wieczerzy w tę noc, gdy w całym Izraelu spożywano Paschę, według zaś *Ewangelii św. Jana* Żydzi świętują Paschę już po ukrzyżowaniu i śmierci Jezusa, a tym bardziej po ostatnim posiłku Jezusa z uczniami.

Łukasz najwyraźniej z synoptyków ukazuje Ostatnią Wieczerzę jako paschalną, choć sama częstotliwość użycia terminu *pascha* w jego tekście niewiele różni się od pozostałych Ewangelii. Gdy bowiem w jego tekście Łk 22, 7-20 występuje on sześć razy (22, 1. 7. 8. 11. 13. 15), to w *Ewangelii św. Marka* pięć (Mk 14, 1. 12. 12. 14. 16), zaś *Mateusza* cztery (Mt 26, 2. 17. 18. 19). W *Łukaszowej Ewangelii* to sam Jezus, posyłając Piotra i Jana, daje im wyraźne polecenie: „Idźcie i przygotujcie nam Paschę, byśmy mogli ją spożyć” (Łk 22, 8), zaś w *Ewangelii św. Mateusza* i *Marka* to uczniowie wychodzą z inicjatywą przygotowania tej uczty. Gdy bowiem po tryumfalnym wjeździe do Jerozolimy Jezus przypomina uczniom, że za dwa dni będzie Pascha (Mt 26, 2), to w pierwszy dzień Przaśników oni pytają Mistrza: „Gdzie chcesz, żebyśmy Ci przygotowali Paschę do spożycia?” (Mt 26, 17). Wyraźnie identyfikuje dzień Ostatniej Wieczerzy także Marek w swojej Ewangelii: „W pierwszy dzień Przaśników, kiedy ofiarowywano Paschę, zapytali Jezusa Jego uczniowie: «Gdzie chcesz, abyśmy poszli poczynić przygotowania, żebyś mógł spożyć Paschę?»” (Mk 14, 12). Co ważne, nawiązania do wieczerzy paschalnej pojawiają się w Ewangeliach synoptycznych z pełnym prze-

³ Jedyna bezpośrednia wskazówka odnośnie do czasu spożywania Ostatniej Wieczerzy to „noc, kiedy został wydany” (1Kor 11, 23). Równocześnie jednak w tym samym liście znaleźć można stwierdzenie o doniosłym znaczeniu teologicznym, i to tak wcześniej sformułowanym: „Chrystus bowiem został złożony w ofierze jako nasza Pascha” (1Kor 5, 7).

milczaniem świątyni, roli kapłanów przy zabijaniu baranka a nawet samego baranka w czasie spożywania Ostatniej Wieczerzy⁴.

Historiozbawcze znaczenie Ostatniej Wieczerzy – ze względu na żydowskie święto – wskazał jedynie Łukasz, zapisując słowa Jezusa: „Gorąco pragnąłem spożyć Paschę z wami, zanim będę cierpiał. Albowiem powiadam wam: Już jej spożywać nie będę, aż się spełni w królestwie Bożym” (22, 15). Także tylko w tej Ewangelii można doliczyć się co najmniej dwóch kielichów w czasie ostatniego posiłku Jezusa z uczniami (22, 17. 20), gdy rytuał wieczerzy paschalnej przewidywał ich nawet cztery⁵.

Zresztą nie tylko Łukasz (Łk 22, 10-12) wskazuje na wieczór żydowskiej Paschy jako czas, w którym odbywa się Ostatnia Wieczerza. Ma się ona odbyć w Jerozolimie, a co jest w tym czasie wymagane dla jej regularnego spożywania. Ostatnia Wieczerza, w odróżnieniu od innych, które Jezus spędza w Betanii, ma się bowiem odbyć w mieście (w Jerozolimie), do którego Mistrz posyła swoich uczniów (*hypagete eis ten polin*) i to dla przygotowania uczty paschalnej (Mt 26, 18 i par.). W ten sposób Jezus znalazł się w obrębie Wielkiej Jerozolimy. Mógł później udać się do Ogrodu Oliwnego, gdyż nie obowiązywał już przepis z Wj 12, 22, zakazujący opuszczania tej nocy domu, w którym spożywało się Paschę⁶.

Relacje synoptyków z Ostatniej Wieczerzy zawierają szereg elementów znanych nam z zasad obowiązujących w czasie obchodzenia Paschy. Wyraźnie według Marka (Mk 14, 17) sama uczta miała odbyć się dopiero wówczas, gdy już nastał wieczór (*opsias genomenes*), zaś jej uczestnicy zajęli pozycję leżącą a nie siedzącą⁷, a co odpowiada wskazaniom dla wieczerzy paschalnej lub przynajmniej uroczystej. W opisywanej przez Ewangelistów uczcie uczestniczyła ściśle określona liczba mężczyzn, tworzą-

⁴ Por. G. Witaszek, *Baranek paschalny wyjścia*; w: *Biblia o Eucharystii*, dz. cyt., s. 16.

⁵ Por. J. Drozd, *Ostatnia Wieczerza nową Paschą*, (Attende Lectioni IV), Katowice 1977, s. 82-83.

⁶ Por. J. Gnilka, *Das Evangelium nach Markus*, Leipzig 1982, s. 247

⁷ Mt 26, 20; Mk 14, 18 używa czasownika *anakeimai* (leżeć, spoczywać przy stole); Łk 22, 14 ma *anapipto* (rozkładać się przy stole, spoczywać), w pouczeniu zaś Jezusa odnośnie do służby pojawia się czasownik *anakeimai* (Łk 22, 27). Szerzej na temat warunków uczestniczenia i przebiegu żydowskiej wieczerzy paschalnej w: J. Drozd, *Ostatnia Wieczerza nową Paschą*, dz. cyt., s. 32-44.

cych wspólnotę, a co także może wskazywać na odniesienie do przepisów dotyczących wieczerzy paschalnej. Przyjmowało się bowiem taką liczbę uczestników, by spożyć całego baranka (por. Wj 12, 10), zaś każdemu by się dostała porcja wielkości co najmniej oliwki. W konsekwencji było to co najmniej 10 osób, najwięcej zaś 20 (Bell. VI, 9, 3). Temu odpowiada wspólnota Jezusa ze swoimi uczniami zawiązana nie *ad hoc* – jak to niekiedy bywało – pomiędzy pielgrzymami przybywającymi na święto do Jerozolimy, ale konkretna grupa, znanych z imienia mężczyzn, wybranych już wcześniej przez Nauczyciela z Nazaretu. Są oni określani technicznymi terminami, używanymi w Ewangeliach: *dodeka* (Dwunastu), występujący w Mt 26, 20 oraz Mk 14, 17 oraz *hoi apostoloi* w Łk 22, 14. W odróżnieniu od zwykłych posiłków, chleb nie został połamany i podany przez Jezusa na początku tej uczy, ale dopiero po pierwszym posileniu się (Mt 26, 21-25; Mk 14, 18-21)⁸. Wzmiankę o odśpiewaniu hymnu (*hymneo*) na zakończenie wieczerzy relacjonowanej w Ewangeliach (Mt 26, 30; Mk 14, 26) należałoby zidentyfikować z *Hallelem* (Psalmy 113–118), którego część pierwszą (Ps 113) odmawiano po wygłoszeniu haggady paschalnej, drugą zaś na zakończenie⁹.

Zestawienie trzech synoptyków, w których relacja z Ostatniej Wieczerzy zawiera różne (także co do ilości) elementy nawiązujące do Paschy, prowadzi wprawdzie do pytania o przyczyny tego zróżnicowania w procesie przekazu tradycji od Jezusa historycznego do trzech redakcji w Ewangeliach. Drugie pytanie, związane z pierwszym, dotyczy faktycznego powiązania historycznej Wieczerzy Jezusa z Uczniami z przeżywanym – według obowiązującego wówczas kalendarza żydowskiego – świętem Paschy.

Dawniejsza odpowiedź egzegetów na pierwsze z tych pytań odwoływała się do hipotetycznego rozwoju pierwotnej liturgii¹⁰. Pierwsi wyznawcy Chrystusa mieliby coraz wyraźniej uwalniać się od więzi, która miałaby mieć faktycznie miejsce, gdy Ostatnia Wieczerza odbywała się równocześnie ze świętowaniem Paschy

⁸ Por. J. Kudasiewicz, *Teksty ustanowienia Eucharystii*, dz. cyt., s. 71.

⁹ Por. J. Drozd, *Ostatnia Wieczerza nową Paschą*, dz. cyt., s. 42-44.

¹⁰ Por. R. Pindel, *Obecność Pana w Eucharystii według tekstów jej ustanowienia*, dz. cyt., s. 143-144.

żydowskiej¹¹. W ostatnich dziesiątkach lat coraz więcej autorów zdaje się podzielać pogląd, że owe rysy uczyty paschalnej w relacji z Ostatniej Wieczerzy pojawiły się na etapie tradycji, gdy to przekaz apostołski zaczął ukazywać Eucharystię w kategoriach nowej Paschy¹². H. Schürmann, badający przez niemal 20 lat tekst ustanowienia Eucharystii w *Ewangelii św. Łukasza*, wpieryw przyjmował, iż historyczna ostatnia uczyta Jezusa z Uczniami miała paschalny charakter, z czasem jednak doszedł do wniosku, iż pewne jest tylko to, iż uczyta ta miała charakter uroczysty¹³.

Nie będziemy zajmować się szczegółowo procesem formowania ewangelicznych tekstów na temat Ostatniej Wieczerzy. Zawrócimy natomiast uwagę na zamiar wyrażony w ostatecznym kształcie tych tekstów. Według nich Ostatnia Wieczerza Jezusa z Uczniami miała charakter uroczysty a nawet zawierała elementy świętowania żydowskiej Paschy. Dokładniej mówiąc to synoptycy – z różnym natężeniem i w nieco inny sposób – tak kształtują opis tej wieczerzy jakby w Wieczerniku Jezus świadomie inicjował świętowanie Nowej Paschy, gdy w całej Jerozolimie miała ona odbywać się „po staremu”

Natomiast w *Ewangelii św. Jana* odniesienie do Paschy żydowskiej jest zupełnie inne. To śmierć Jezusa na krzyżu jawi się jako równoczesna z obrzędem zabijania baranka paschalnego w świątyni a zarazem jako typologiczne wypełnienie paschalnego zakazu łamania kości baranka (J 19, 36). W tejże Ewangelii (J 19, 36) pojawia się ten sam grecki termin (*syntribo*) co w nakazach dotyczących przygotowania baranka paschalnego w Egipcie (Wj 12, 10. 46 [LXX]). Natomiast świętowanie Paschy przez Żydów w Jerozolimie rozpocznie się po tym jak zakończy się proces Jezusa (J 18, 28), a nawet po Jego ukrzyżowaniu (J 19, 42). W czasie zaś wykonywania czynności przez Piłata, zostanie wspomniana bliiska już Pascha dwukrotnie (J 18, 39; 19, 14). Tenże Ewangelista wskazuje, że ostatnie działania przeciwników Jezusa, które doprowadzą do Jego ukrzyżowania, mają miejsce w dniu określonym

¹¹ Por. P. Benoit, *Opisy ustanowienia Eucharystii*; w: *Biblia dzisiaj*, (red.) J. Kudasiewicz, Kraków 1969, s. 335.

¹² Por. W. Bösen, *Ostatni dzień Jezusa z Nazaretu*, tł. W. Moniak, Wrocław – Warszawa – Kraków 2002, s. 81-82.

¹³ Por. H. Schürmann, *Słowa Jezusa przy Ostatniej Wieczerzy w świetle wykonywanych przy niej czynności*, Concilium (PI) 1-10 (1968), s. 590, przyp. 3.

jako *paraskeue tou pascha*, a więc (dzień) *Przygotowania Paschy* (J 19, 14. 31)¹⁴, oni zaś starają się zachować czystość rytualną, by móc (już po ukrzyżowaniu Jezusa) zasiąść do wieczerzy paschalnej (J 18, 28). Takie ich zachowanie jest spójne z ujawnioną przez Mateusza i Marka przyjętą taktyką wobec Nauczyciela z Nazaretu. Wcześniej już bowiem przywódcy postanowili, by – z obawy przed wzburzeniem tłumu – w czasie świąt nie występować przeciw Niemu (Mt 26, 5; Mk 14, 2). W konsekwencji więc w *Ewangelii św. Jana* ostatnia z Uczniami wieczerza Jezusa musiałaby mieć miejsce wcześniej a zatem nie była paschalna.

Ten ostatni wniosek trzeba zestawić z konstatacją, że Pascha w *Ewangelii św. Jana* stanowi ważny punkt odniesienia. Z trzech świąt Paschy, jakich można doliczyć się w tejże Ewangelii, ostatnia – przed którą Jezus został ukrzyżowany – jest najmocniej zaakcentowana, choć bezpośredniego związku z Ostatnią Wieczerzą trudno się doszukać. Wpierw bowiem, zanim rozpocznie się dramat Wielkiego Tygodnia, zostało stwierdzone, że „była blisko Pascha Żydów” i „wielu przed Paschą udawało się do Jerozolimy” (J 11, 55). Sam Jezus przybył do Betanii, a więc w pobliże Jerozolimy, „na sześć dni przed Paschą” (J 12, 1). Do tego to właśnie „przed świętem Paschy” Jezus jest świadomy, że „nadeszła Jego godziny przejścia z tego świata do Ojca” (J 13, 1).

W *Ewangelii św. Jana* odniesienie Paschy do tematu Ostatniej Wieczerzy ma charakter pośredni i stanowi je wprawdzie wzmianka o zbliżaniu się *Paschy, święta Żydów* (*pascha, he heorte ton Ioudaion*), jak to zostaje dookreślone, zanim Jezus rozpocznie dialog z Filipem a następnie mowę eucharystyczną (J 6, 4), która stanowi w tej Ewangelii swoisty ekwiwalent synoptycznych tekstów o ustanowieniu Eucharystii¹⁵. Pośrednie także powiązanie, podkreślające raczej fakt odbywania się w różnym czasie umywania nóg oraz

¹⁴ Tertulian napisze: „Męka Jezusa miała miejsce pierwszego dnia praśników, tego samego, kiedy Mojżesz nakazał zabicie baranka. I tak całe zgromadzenie synów Izraela zabiło Go w tym momencie, w którym powiedziało do Piłata: «Jego krew na nas [...], aby się mogło wypełnić to wszystko, co o Nim zostało napisane»” Cyt. za: G. Witaszek, *Baranek paschalny wyjścia*, dz. cyt., s. 18-19.

¹⁵ O powiązaniu tekstów ustanowienia Eucharystii z ewangelicznymi opisami rozmnożenia chleba: A. Paciorek, *Motyw manny w mowie eucharystycznej Jezusa* (J 6, 26-58); w: *Biblia o Eucharystii*, dz. cyt., s. 165-166.

Paschy żydowskiej, występuje na początku partii o Jezusowym przejściu z tego świata do Ojca (J 13, 1). Tak bowiem należałoby zinterpretować zdanie otwierające narrację o umywaniu nóg Apostołom: „Było to przed Świętem Paschy. Jezus wiedząc, że nadeszła Jego godzina przejścia z tego świata do Ojca, umiłował swych na świecie, do końca ich umiłował” (J 13, 1).

Utożsamienie czasu spożywania Ostatniej Wieczerzy i Paschy przez Żydów w Jerozolimie – jak to sugerują synoptycy – stwarza poważne trudności, i to nie tylko w kwestii uzgodnienia z kalendarzem przyjmowanym przez Jana. Trudno bowiem przyjąć, że przeciwnicy Jezusa – jako przecież religijni Żydzi – tak bardzo by się angażowali w „sprawę Jezusa” (pojmanie, nocne przesłuchanie Sanhedrynu, przekazanie Piłatowi i śledzenie procesu do wydania wyroku), wówczas gdy powinni raczej zadbać o właściwe przygotowanie i spokojne świętowanie Paschy¹⁶. Tak zaś byłoby, gdyby Jezus rzeczywiście został pojmany w ten świąteczny wieczór, po wieczerzy, która była zarówno paschalna jak i ostatnia z uczniami¹⁷. Raczej – jak to przyjmuje się dzisiaj – Jezus spożywał uroczystą wieczerzę pożegnalną ze swoimi uczniami, gdyż do wieczerzy Paschalnej zasiadano w Jerozolimie dopiero po Jego ukrzyżowaniu¹⁸. Chronologia Jana, w której przeciwnicy Jezusa doprowadzają do Jego aresztowania w noc poprzedzającą tę, w której spożywano Paschę, On zaś umiera na krzyżu, gdy w świątyni zabija się baranka, jest bardziej prawdopodobna. Przeciwnicy Jezusa po wydaniu wyroku przez Piłata mieliby przecież już czas zająć się przygotowaniami do wieczerzy paschalnej. Ostatecznie – także mimo trudności – wydaje się być bardziej akceptowana chronologia Jana, gdy idzie o ułożenie wydarzeń Wielkiego Czwartku i Piątku, w której to Ostatnia Wieczerza nie odbywa się równocześnie z żydowską Paschą¹⁹. Wydaje się być prawdopodobne, że to Marek lub wspólnota

¹⁶ Por. R. Pindel, *Obecność Pana w Eucharystii według tekstów jej ustanowienia*, dz. cyt., s. 144.

¹⁷ Por. P. Benoit, *Opisy ustanowienia Eucharystii*, dz. cyt., s. 335-336.

¹⁸ Wcześniej przyjmowane rozwiązanie, wraz z uzasadnieniem, podaje A. Jankowski, *Biblijna teologia przymierza*, (Attende lectioni XI), Katowice 1985, s. 106-107.

¹⁹ Jeszcze nie tak dawno próbą rozwiązania problemów dotyczących kalendarza wydarzeń Wielkiego Tygodnia była hipoteza A. Jaubert (propagowaną przez E. Ruckstuhla), według której Jezus świętował Paschę według innego kalen-

na etapie tradycji „osadziła” ostatnią, uroczystą i pożegnalną ucztę Jezusa z Uczniami w noc paschalną²⁰.

2. Wymowa elementów Paschy w tekstach eucharystycznych

Jakie jest znaczenie tych różnych elementów wskazujących na paschalny charakter Ostatniej Wieczerzy, jak to ujmują synoptycy? Jaki nowy sens nadany jest niektórym elementom tej jedynej wieczerzy w roku, której celem było świętowanie, przywołanie i przypomnienie najważniejszego wyzwolenia w dziejach Izraela? Jak możemy to odkryć na podstawie zapisanych wskazań odnośnie wieczerzy paschalnej, to coroczne, na sposób liturgii, przywoływanie nie było traktowane przez Izraelitów jako jedynie proste wspomnienie, ale jako aktualne przeżywanie zbawienia przez Boga, który może także w noc świętowania Paschy dokonać wyzwolenia ludu, który sobie wybrał i któremu pozostaje wierny²¹. Taką wiarę, zakładaną i zapewne przeżywaną, wskazują modlitwy i komentarze do obchodów wieczerzy paschalnej zachowane w tradycji judaizmu, a zakładając konserwatyzm przy przekazie rytuałów, zapewne – przynajmniej po części – także takiego przeżywania Paschy przez Żydów czasów Jezusa i pierwszego pokolenia Jego uczniów. W takim kontekście należy odczytywać słowa i gesty Jezusa w czasie Ostatniej Wieczerzy, jak to ukazują synoptycy. Idzie głównie o gesty i słowa – w odniesieniu do chleba i wina – nowe wobec tego, jak świętowano wieczór paschalny w domach żydowskich. Ostatecznie w ten sposób Jezus jawi się jako Ten, który zmienia radykalnie wymowę haggady paschalnej a przez to całej tej jedynej

---

darza niż ogół mieszkańców Jerozolimy. Relacja zaś synoptyków i Jana zostałyby uzgodnione, gdy przyjmie się, że pierwsi stosują rachubę esseńczyków, zaś Jan – oficjalnych przywódców religijnych Izraela. Bliżej hipotezę tę, wraz z krytyką, przedstawia W. Bösen, *Ostatni dzień Jezusa z Nazaretu*, dz. cyt., s. 73-81.

²⁰ W. Bösen, *Ostatni dzień Jezusa z Nazaretu*, dz. cyt., s. 82-83. W języku polskim zagadnienie to obszernie omawia R. Bartnicki, w kontekście ustanowienia Eucharystii. Por. tenże, *Pascha żydowska a chrześcijańska ofiara eucharystyczna*, STV 18 (1980), 1, s. 97-124.

²¹ Świętowanie Paschy zmieniało się w historii Izraela, zaś do najważniejszych zmian należy związanie jej ze świątynią i pielgrzymką do Jerozolimy oraz połączenie święta Paschy i Przaśników. Por. G. Witaszek, *Baranek paschalny wyjścia*, dz. cyt., s. 15-16.

wieczery, zwłaszcza, że nakazuje ją powtarzać, na swoją pamiątkę, z użyciem chleba i wina²². Brak bowiem w nowotestamentowych tekstach odnoszących się do Ostatniej Wieczery elementów, których wymowa już przebrzmiała²³.

Nowy Testament zawiera nie tylko słowa ustanowienia nowego świętowania wieczerzy a zarazem upamiętnienia Jezusa (Łk 22, 19; 1Kor 11, 24-25), ale także świadectwo tego, że faktycznie tak czynią pierwsi wyznawcy. Wyjątkowe jest przy tym świadectwo Pawła, zawarte w słowach skierowanych do Koryntian w kilka lat od przekazania im owego sposobu spożywania Wieczery Pana: „Ja bowiem otrzymałem od Pana to, co wam przekazałem” (1Kor 11, 23a). Słowa odnoszące się do przekazu – znane w tradycji judaizmu – zostały oddane w języku greckim przez czasowniki *paralambano* (otrzymuję) oraz *paradidomi* (przekazuję), a określają – niekiedy długi łańcuch nosicieli tradycji, przy czym najistotniejszy jest element pierwszy (tu Pan) oraz ostatni (tu Paweł)²⁴.

Wyjątkowy charakter Ostatniej Wieczery stanowi nie tylko to, że – jak to ukazują synoptycy – jest ona paschalną, ale i to, iż Jezus spożywa tę Paschę ze świadomością zbliżającej się męki i śmierci. Ten ostatni wymiar podkreśla jedynie Łukasz poprzez słowa Jezusa: „Gorąco pragnąłem spożyć Paschę z wami, zanim będę cierpiał” (Łk 22, 15). Podkreśla to w sposób uznany jako uroczysty w tradycji literackiej LXX (por. Rdz 31, 30). Przez tak uroczyste podkreślenie więzi zapowiadanej śmierci Jezusa ze świętowaniem Paschy (*epitymia epethymesa*) winien On być widziany jako Baranek paschalny Nowego Przymierza. Sama zaś wieczerza paschalna – jak ją przedstawia Łukasz – staje się nową ucztą paschalną, ustanowioną przez Chrystusa²⁵.

²² Por. R. Pindel, *Obecność Pana w Eucharystii według tekstów jej ustanowienia*, dz. cyt., s. 145.

²³ Brak jest wprost wzmianki o spożywaniu baranka, gorzkich ziół czy *haroset*. Opis elementów Paschy w: J. Drozd, *Ostatnia Wieczerza nową Paschą*, dz. cyt., s. 57-64.

²⁴ Por. W. Schrage, *Der erste Brief an die Korinther. 1Kor 11,17-14,40*, (EKK 7, 3), Zürich 1999, s. 29-30.

²⁵ Por. H. Schürmann, *Der Abendmahlsbericht Lk 22, 7-38 als Gottesdienstordnung, Gemeindeordnung, Lebensordnung*; in: *Ursprung und Gestalt*, Düsseldorf 1970, s. 115.

Mało tego, jedynie w *Ewangelii św. Łukasza* Jezus wypowiada także uroczyste i kategoryczne (*lego gar hymin*), a zarazem na sposób prorocki, stwierdzenie: „Albowiem powiadam wam: Już jej [tj. wieczerzy paschalnej] spożywać nie będę, aż się spełni w królestwie Bożym” (Łk 22, 16). Tym samym zostaje potwierdzone (po wcześniejszym stwierdzeniu) wprowadzenie nowej i ostatecznej Paschy a zarazem odwołanie dotychczasowego porządku jej świętowania²⁶. W teź wypowiedzi Jezusa nacisk jest położony nie tyle na zaprzestanie czy powstrzymanie się od spożywania dotychczasowej wieczerzy paschalnej, co raczej na zapowiedzi chwalebного przyścia królestwa Bożego, i to pomimo zapowiadanej śmierci Jezusa²⁷.

Według Łk 22, 15-18 Jezusowy gest łamania i rozdawania chleba oraz słowa nad nim (22, 23c-24a) należałoby usytuować po pierwszej części wieczerzy paschalnej, po drugim kielichu, który zamykał pierwszą część teź uczy, a która miała obejmować świąteczne błogosławieństwo, pierwszy kielich, wstępne potrawy z jarzyn i owoców oraz właściwy obrzęd paschy²⁸. Gest ten i słowa nad łamanym chlebem stanowią równocześnie początek głównej uczy, gdy przewodzący uczcie gestem rozrywania płaskiego i niekwaszonego chleba miał przypominać uczestnikom tę jedyną noc wyjścia z Egiptu, która rozpoczynała wyzwolenie (por. Wj 12, 17-20. 34)²⁹

W dwóch pozostałych Ewangeliach synoptycznych brak jest zarówno słów wyrażających pragnienie spożywania przez Jezusa Paschy z Uczniami, zanim nastąpi męka (Łk 22, 15) jak i zapowiedzi przyścia królestwa (Łk 22, 16)³⁰, łamanie zaś chleba i błogosławienie przez Jezusa zdaje się mieć miejsce wówczas, gdy uczniowie coś spożywali (Mt 26, 26; Mk 14, 22). Wówczas zwrot (*es-*

²⁶ Por. J. Ernst, *Das Evangelium nach Lukas*, Leipzig 1984, s. 393.

²⁷ Por. H. Schürmann, *Der Abendmahlsbericht Lk 22, 7-38 als Gottesdienstordnung...*, dz. cyt., s. 111-112.

²⁸ Por. R. Pindel, *Obecność Pana w Eucharystii według tekstów jej ustanowienia*, dz. cyt., s. 149-150.

²⁹ Na temat zwrotu i odpowiadającego mu gestu „łamania chleba”: R. A. Sikora, *Gest „łamania chleba” w Nowym Testamencie; w: Biblia o Eucharystii*, dz. cyt., s. 111-126.

³⁰ Nie brak natomiast słów o kielichu zawierającym owoc winorośli (Mt 26, 29; Mk 14, 25), choć umieszczonych po słowach ustanowienia, nie tak jak u Łukasza, gdzie znajdują się one bezpośrednio przed nimi (Łk 22, 17-18).

thionton auton) wskazywałyby na inną niż paschalna, choć w jakiś sposób uroczystą, ucztę. W niej łamanie chleba i błogosławieństwo stanowiły rytuał rozpoczynający zasadniczą część wieczerzy. Po słowach błogosławieństwa, wypowiedzianych przez przewodzącego uczcie: „Błogosławiony jesteś, Panie, nasz Boże, Królu wszechświata, który wyprowadziłeś z ziemi ten chleb”, pozostali uczestnicy przyjmowali ułamany kawałek chleba jako wyraz jedności tej wspólnoty, która zasiadała przy stole, ale także jako znak udziału w dopiero co wypowiedzianym błogosławieństwie³¹.

Nad tym chlebem, niezależnie od tego, czy w kontekście wieczerzy paschalnej czy nie, zostaje wypowiedziane stwierdzenie: *touto estin to soma mou* (Mt 26, 26; Mk 14, 22), z Łukaszowym uzupełnieniem: „które za was będzie wydane: to czyńcie na moją pamiątkę!” (Łk 22, 19). Owo Ciało (*soma*) odnosi się nie wyłącznie do ciała (bez krwi, czy duszy), lecz do całej osoby Jezusa i Jego dzieła zbawczego³². W myśleniu biblijnym człowiek bowiem nie tyle „posiada ciało”, co raczej „jest ciałem”, i to niezależnie od tego, czy ekwiwalentu greckiego *soma* będziemy szukać w języku hebrajskim czy aramejskim³³. Na fakt, że idzie także o dzieło zbawcze Jezusa, wskazuje – występujący jedynie u Łukasza (Łk 22, 19) – zwrot *to hyper hymon didomenon*, określający Jego zastępcze wydanie się, „zamiast” lub „na korzyść”, uczestników uczy³⁴. Owo wydanie się Jezusa, choć wyrażone pospolitym czasownikiem *didomi*, w tym miejscu przyjmujące jednak znaczenie ofiarnicze³⁵, winno być odczytane jako nowotestamentowe wypełnienie zastępczego „wydania się” Sługi Jahwe w Iz 53³⁶. Także słowa odnoszące się do krwi (*touto to poterion he kaine diatheke en to haimati*

³¹ Por. J. Gnilka, *Das Evangelium nach Markus*, dz. cyt., s. 243.

³² Por. R. Pindel, *Obecność Pana w Eucharystii według tekstów jej ustanowienia*, dz. cyt., s. 151-152.

³³ Por. J. Betz, *Die Eucharistie in der Zeit der Griechischen Väter*, Freiburg – Basel – Wien 1964², s. 37

³⁴ W Pawłowej paraleli (1Kor 11, 24) brakuje *didomenon*. Na temat trudności natury gramatycznej tego miejsca: J. A. Fitzmyer, *The Gospel according to Luke X-XXIV. A New Translation with Introduction and Commentary*, (AB 28A), New York 1985, s. 1400.

³⁵ Por. A. Jankowski, *Biblijna teologia przymierza*, dz. cyt., s. 104.

³⁶ Tak też było bardzo wczesnie interpretowane wśród pierwszych wyznawców Chrystusa. Por. J. Betz, *Die Eucharistie in der Zeit der Griechischen Väter*, dz. cyt., s. 41.

mou) – najwyraźniej w tekstach Łukasza i Pawła – wskazują przede wszystkim na działanie zbawcze a dalsze na jego adresatów (*to hyper hymon ekchynnomenon*)³⁷.

Kolejny element Paschy obecny w zachowanych słowach z Ostatniej Wieczerzy to polecenie „powtarzania na pamiętkę”, zamieszczone jedynie w *Ewangelii św. Łukasza* (22,19) i dwukrotnie w *Pierwszym Liście do Koryntian* (11,24.25). Polecenie „to czyńcie na moją pamiętkę” (*touto poieite eis ten emen anamnesin*), powtarza się dwukrotnie bezpośrednio po słowach odnoszących się do chleba (Łk 22, 19; 1Kor 11,24)³⁸, raz zaś pojawia się bezpośrednio po stwierdzeniu „Ten kielich jest Nowym Przymierzem we Krwi mojej” (1Kor 11,25). Zaimek *touto* (to) można odnosić do samego połamanego i podawanego chleba (*to soma mou*)³⁹, albo do czynności nad chlebem (rytuał błogosławienia i łamania), które należałoby w całości powtarzać. Na korzyść tej ostatniej możliwości przemawia fakt, że nie ma w tym zdaniu jednoznacznie określonego podmiotu, jakim byłby chleb, a takim byłoby zastosowanie sformułowania *houtos ho artos* (ten oto chleb). Faktycznie zaś użyty w tekstach ustanowienia zaimek rodzaju nijakiego *touto* (to) lepiej jednak odnosić do całości czynności związanych ze spożywaniem chleba, zwłaszcza gdy uwzględni się kontekst badanej przez nas Wieczerzy⁴⁰.

Sens polecenia powtarzania czynności z chlebem „na pamiętkę” przybliży starotestamentalna paralela zawierająca polecenie: „Nie będziesz jadł wraz z nią chleba kwaszonego. Przez siedem dni będziesz jadł z tymi ofiarami praśniki – chleb upokorzenia, gdyż w pośpiechu wyszedłeś z ziemi egipskiej – abyś pamiętał o dniu wyjścia z ziemi egipskiej po wszystkie dni swego życia” (Pwt 16, 3)⁴¹. Gdy w tekście tym idzie o sposób przeżywania ofiary paschalnej, składanej w przyszłej świątyni (Pwt 16, 2), to w tekstach

³⁷ Por. E. Schweizer, *soma ktl*; w: *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Bd. VII, s. 1065.

³⁸ Por. W. Schrage, *Der erste Brief an die Korinther 1Kor 11,17-14,40*, dz. cyt., s. 32-33.

³⁹ Tak J. Gnilka, *Das Evangelium nach Markus*, dz. cyt., s. 244. Podobnie też: P. Benoit, J. Drozd, J. Ernst, J. Homerski, H. Langkammer.

⁴⁰ Por. X. Léon-Dufour, *Corps du Christ et Eucharistie selon saint Paul*; w: *Le Corps du Christ dans la première Épître aux Corinthiens*, Paris 1983, s. 241.

⁴¹ Por. J. A. Fitzmyer, *The Gospel according to Luke X-XXIV*, dz. cyt., s. 1399.

ustanowienia Eucharystii idzie o nowotestamentową transpozycję⁴². Uczestnicy Paschy żydowskiej – poprzez chleb pszeniczny (*azyrna ar-ton kakoseos*) – mieli sobie przypominać o historycznej niewoli w Egipcie oraz o zbawczej interwencji Boga na ich korzyść, zaś chleb łamany i spożywany w czasie uczty Nowej Paschy wskazywał na Ciało Pana, które miało być wydane za jej uczestników (*to soma mou to hyper hymon didomenon*)⁴³

Odwołanie się do tekstów starotestamentowych traktujących o świętowaniu Paschy oraz do pozabiblijnych, stanowiących wykładnię odnośnie do rozumienia poszczególnych jej elementów, pozwala zinterpretować słowa i czyny Jezusa z Ostatniej Wieczerzy według zamiarów autorów nowotestamentowych. W takiej perspektywie Jezus jawi się jako Fundator Nowej Paschy w sytuacji gdy czas pierwszej już się skończył. On także wprowadza radykalną nowość co do jej treści i wymowy. Nowe wyprowadzenie z niewoli opiera się na Jego zastępczej śmierci⁴⁴, zaś związane z nią działanie zbawcze nie wyczerpuje się w czasie samego świętowania, ale stanowi równocześnie zapowiedź ostatecznej interwencji zbawczej.

3. W perspektywie historiozbawczej

Łukasz i Paweł w swoich tekstach podkreślają, że słowa Jezusa nad kielichem wina zostały wypowiedziane „po spożyciu wieczerzy” (Łk 22, 20a; 1Kor 11, 25a). Gdy zaś przyjmiemy taką redakcję Ostatniej Wieczerzy, że odbywa się ona w ramach uczty paschalnej, należałoby słowa nad chlebem i winem wiązać z trzecim z kolei kielichem wina, podanym wszystkim uczestnikom uczty⁴⁵. Ten zaś, zwany „kielichem błogosławieństwa”⁴⁶, stanowił okoliczność

⁴² Por. R. Pindel, *Obecność Pana w Eucharystii według tekstów jej ustanowienia*, dz. cyt., s. 151.

⁴³ Por. H. Langkammer, *Ewangelia według św. Marka, Wstęp – przekład – komentarz*, (PSNT III, 2), Poznań – Warszawa 1977, s. 319.

⁴⁴ W całej *Janowej Ewangelii* Jezus jest ukazany jako baranek (paschalny), który gładzi grzechy świata (J 1, 17 29; 19, 36). Por. G. Witaszek, *Baranek paschalny wyjścia*, dz. cyt., s. 17.

⁴⁵ Por. J. Drozd, *Ostatnia Wieczerza nową Paschą*, dz. cyt., s. 109-110.

⁴⁶ Taki termin (*to poterion tes eulogias*) pojawia się w 1Kor 10, 16, stąd wyprowadza się sugestię o paschalnym charakterze Wieczerzy Pańskiej także w relacji tego Listu (1Kor 11, 17-34).

wyłoszenia haggady paschalnej, której celem było wzbudzenie u uczestników uczty wdzięczności Bogu za wyzwolenie Izraela z Egiptu⁴⁷. W tym to momencie – według zapisu Łukasza i Pawła – Jezus nadał nowe znaczenie uczty, która będzie określana jako Wieczera Pana oraz Eucharystia (a więc: *dziękczynienie*)⁴⁸.

Z punktu widzenia dziejów zbawienia Jezus jawi się wówczas jako Fundator i Interpretator Nowej Paschy oraz Sprawca eschatologicznego wypełnienia obietnic zbawczych, ale także Dawca nowego przymierza i Założyciel nowego ludu Bożego⁴⁹. Wszak w miejsce dwunastu słupów kamiennych, oznaczających dwanaście pokoleń Izraela, postawionych niegdyś obok ołtarza na polecenie Mojżesza, Jezus gromadzi i daje krew przymierza dwunastu Apostołom⁵⁰. Słowa wypowiedziane nad kielichem wina zawierają obietnicę wypełnienia eschatologicznych zapowiedzi⁵¹ ale także zapowiedź panowania Chrystusa również nad tymi, którzy jeszcze do Jego owczarni nie należą (por. J 10, 16)⁵². Dla uczestników zaś Nowej Paschy – podobnie jak pierwszej – jej sprawowanie ma być nie tylko aktualizacją zbawienia dokonanego przez Chrystusa, ale także rękojmią, że dzieje zbawienia zmierzają do swego kresu i wypełnienia⁵³. Co więcej, tak jak żydowskie świętowanie Paschy zostało usytuowane w centrum historii zbawienia, pomiędzy początkiem Bożych interwencji a eschatologicznym wypełnieniem, tak i Nowa Pascha z jednej strony odwołuje się do wierności Boga w całej dotychczasowej historii zbawienia, z drugiej zaś kształtuje oczekiwanie jeszcze większych dzieł Zbawiciela⁵⁴.

Tak jak – według relacji *Księgi Wyjścia* – już w Egipcie została przekazana szczegółowa liturgia odnośnie do świętowania Paschy

⁴⁷ Por. R. Pindel, *Obecność Pana w Eucharystii według tekstów jej ustanowienia*, dz. cyt., s. 160.

⁴⁸ Por. H. Langkammer, *Ewangelia według św. Marka*, dz. cyt., s. 321.

⁴⁹ Por. A. Jankowski, *Biblijna teologia przymierza*, dz. cyt., s. 108. Terminu „eschatologiczny znak wypełnienia“ (*Eschatologisches Erfüllungszeichen*) po raz pierwszy w: H. Schürmann, *Jesu Abendmahlshandlung als Zeichen für die Welt*, Leipzig 1970, s. 93.

⁵⁰ Por. J. Kudasiewicz, *Teksty ustanowienia Eucharystii*, dz. cyt., s. 77.

⁵¹ Por. J. Ernst, *Das Evangelium nach Lukas*, dz. cyt., s. 397.

Por. J. Gnilka, *Das Evangelium nach Markus*, dz. cyt., s. 246.

Por. J. Kudasiewicz, *Teksty ustanowienia Eucharystii*, dz. cyt., s. 75.

⁵⁴ Por. W. Hryniewicz, *Chrystus nasza Pascha*, t. 1, *Zarys chrześcijańskiej teologii paschalnej*, Lublin 1987, s. 48-49.

a nawet sposób jej wyjaśniania przyszłym pokoleniom (Wj 12, 1-20) tak Jezus w czasie Ostatniej Wieczerzy staje się pierwszym Liturgiem nowej Paschy. Nie tylko bowiem sam ją jako pierwszy sprawuje, ale także wprost wypowiada polecenie powtarzania Jego słów i gestów. To polecenie powtarzania dotyczy określonego rytu, na który składa się sekwencja ściśle określonych czynności (*touto poieite*), wyrażonych za pomocą czasowników lub zwrotów: wziąć w ręce, błogosławić, łamać, dawać, mówić⁵⁵. Podkreślone jest przy tym, że ma to być czynione „na pamiątkę” Fundatora tego rytu (*eis ten emen anamnesin*), a co ma sprawić nie tylko Jego obecność ale i Jego działanie zbawcze⁵⁶.

Na określenie owego „pamiętania” w zapisie Łukasza i Pawła pojawia się rzeczownik *anamnesis*, którego hebrajski ekwiwalent stanowi termin *zikkaron*, używany także przy opisie świętowania Paschy (Wj 12, 14; 13, 9; Pwt 16, 3)⁵⁷ Ustanowienie świętowania Paschy co roku stanowi typ starotestamentalny czynności Jezusa: „Dzień ten będzie dla was dniem pamiętnym (*lezikkaron*) i obchodzić go będziecie jako święto dla uczczenia Pana. Po wszystkie pokolenia – na zawsze w tym dniu świętować będziecie” (Wj 12, 14). To świętowanie oznacza – jak formułuje to H. Langkammer – „odnowienie ze strony Boga czynu zbawczego, a ze strony Izraela ciągłego udziału w zbawczym planie Boga. W obchodzie kultycznym święta Paschy spotyka się więc Bóg ze swoim ludem wciąż na nowo, zbawczo”⁵⁸. Celem bowiem takiego corocznego świętowania jest – według słów Prawodawcy – „abyś pamiętał o dniu wyjścia waszego z ziemi egipskiej po wszystkie dni swego życia” (Pwt 16, 3). Ponieważ zaś ów hebrajski ekwiwalent nie oznacza jedynie corocznej „pamiątki” i „wspomnienia” minionego wydarzenia, to i Izraelici, świętując Paschę, przeżywali uobecnienie historycznej interwencji, a zarazem przywoływali łaskowości i wybawienia

⁵⁵ Por. J. Betz, *Die Eucharistie in der Zeit der Griechischen Väter*, dz. cyt., s. 92-93.

⁵⁶ Por. H. Schürmann, *Der Abendmahlsbericht Lk 22, 7-38 als Gottesdienstordnung*, dz. cyt., s. 123.

⁵⁷ Por. J. Drozd, *Ostatnia Wieczerza nową Paschą*, dz. cyt., s. 164-165.

⁵⁸ Por. H. Langkammer, *Eucharystia jako anamneza*; w: *Biblia o Eucharystii*, dz. cyt., s. 45.

przez Boga z aktualnych zagrożeń⁵⁹. Wspominane przeszłe dzieła zbawcze miały być rękojmnią Bożych interwencji, żywo oczekiwanych w czasie liturgii⁶⁰. Zachowane wskazanie z tradycji rabini-stycznej mówi, iż w każdym pokoleniu uczestnicy tej dorocznej uroczystości winni się tak czuć, jakby właśnie ich Bóg wyprowadził z Egiptu⁶¹. Trzeba koniecznie dodać, że to pierwotna wymowa Paschy odnosiła się do owej nocy wyjścia z Egiptu, z czasem jednak zaczęła zyskiwać nowe treści. Pierwszym poszerzeniem zakresu wspominanych wydarzeń z przeszłości było przywoływanie na pamięć przejścia przez Morze Czerwone, wędrówki przez pustynię, zawarcia przymierza pod Synajem, wreszcie objęcia w posiadanie Kanaanu. W aramejskim Targumie do wersetów Wj 12, 41-42, a znanym jako poemat „Cztery noce”, nieznanym z imienia autor wiąże ze świętowaniem Paschy niemal wszystkie najważniejsze wydarzenia w dziejach zbawienia: stworzenie, ofiarowanie Izaaka, a nawet uwolnienie Józefa z więzienia, zdobycie Jerycha czy uratowanie trzech młodzieńców⁶².

W transpozycji nowotestamentalnej owo powtarzanie słów i gestów Jezusa z Ostatniej Wieczerzy na Jego pamiątkę ma z jednej strony przypomnieć przeszłe i jednorazowe działanie zbawcze Pana, z drugiej zaś wzbudzić oczekiwanie na Jego interwencję dla uczestników Nowej Paschy, zwłaszcza, że – jak to zapisze Paweł – głoszą w ten sposób „śmierć Pana” (1Kor 11,26), rękojmnią Jego dzieła zbawczego. W odróżnieniu od starotestamentalnego typu, uczestnicy Nowej Paschy nie będą spożywać już „chleba upokorzenia” dla pamiętania o wyjściu z Egiptu (Pwt 16,3), ale – „głosząc śmierć Pana” – będą wspominać Jego ostateczne zwycięstwo i powtórne przyjście w chwale (1Kor 11,26)⁶³ Tak jak przez pokolenia

⁵⁹ Por. R. Pindel, *Obecność Pana w Eucharystii według tekstów jej ustanowienia*, dz. cyt., s. 162-163.

⁶⁰ Por. L. Bouyer, *Od liturgii żydowskiej do liturgii chrześcijańskiej*; w: *Eucharystia* (Kolekcja Communio 1), Poznań – Warszawa 1986, s. 134.

⁶¹ Tak Rabban Gamaliel (Pesachim 10,5). Por. A. Jankowski, *Biblijna teologia przymierza*, dz. cyt., s. 110-111; R. Cantalamessa, *Pascha naszego zbawienia. Tradycje paschalne Biblii oraz pierwotnego Kościoła*, tł. A. Zębik, Warszawa 1994, s. 38.

⁶² Por. R. Cantalamessa, *Pascha naszego zbawienia*, dz. cyt., s. 41-44.

⁶³ J. Kudasiewicz wymienia cztery wymiary paschy żydowskiej, realizowane w formie transponowanej w sprawowaniu Eucharystii. Por. J. Kudasiewicz, *Teksty ustanowienia Eucharystii*, dz. cyt., s. 73-76.

stosowano się do polecenia Prawa, by opowiadać to wszystko, co Bóg uczynił dla przodków (Wj 13, 8-10), tak Jezus daje nową haggadę, w której proklamuje i poleca za każdym razem powtarzać to wszystko, co stanowi Jego *Paschę* (męka śmierć i zmartwychwstanie)⁶⁴. Wykonywanie według słów Jezusa rytuału nie tylko oznacza uobecnienie Bożego działania zbawczego, a także obecności samego Jezusa i przywołanie faktu nowego przymierza⁶⁵. W ten sposób nowy lud Boży zostaje zaproszony, by wziąć udział w tym realnym i aktualnie dokonującym się działaniu Boga.

O ile łatwo jest wychwycić powiązanie pomiędzy starotestamentalną Paschą a Nową Paschą Jezusa, o tyle umyka uwadze eschatologiczna perspektywa Ostatniej Wieczerzy i powtarzanego jej sprawowania w Kościele⁶⁶. Zwraca uwagę na ten wymiar A. Gerken, który – idąc za ciekawą interpretacją, którą zaproponował kiedyś J. Jeremias – napisze: „podczas Ostatniej Wieczerzy Jezus daje swoim uczniom polecenie powtarzania czynności wieczerzy, by prośba do Boga, jaką jest Jego śmierć, urzeczywistniana była ustawicznie w historii i przynaglała do realizacji. Treścią tej prośby jest nadchodzące królestwo, nierozzerwalnie i definitywnie związane z Osobą Jezusa”. W ten sposób każde proklamowanie śmierci Jezusa na sposób Wieczerzy Pańskiej – jak pisze tenże autor – „jest ciągle ponawianą i żywą prośbą do Ojca, by zechciał wspomnieć na Jezusa, to znaczy, zaprowadzić wkrótce królestwo, rozpoczynające się już w Jego śmierci ekspiacyjnej. Innymi słowy, liturgia eucharystyczna jest żywą i ponaglącą prośbą o przyjście Jezusa w chwale, a do takiego jej rozumienia skłania przede wszystkim 1 Kor 11, 26; Łk 22, 28nn oraz *Didache*”⁶⁷. Taką interpretację wspiera zwrot – zawarty jedynie w Pawłowej relacji odnośnie Wieczerzy Pana (1 Kor 11, 26) – określający kres trwania proklamowania śmierci Pana: *achri hou elthe*. To zaś określenie może być tłumaczone nie tylko – jak zwykle bywa oddawane – przez „aż przyjdzie”, ale także „gdy wreszcie zostanie osiągnięty cel – przyjście Pana” (parafraza A. Jankowskiego). W przypadku przyjęcia tego

⁶⁴ Por. A. Jankowski, *Biblijna teologia przymierza*, dz. cyt., s. 108-109.

⁶⁵ Por. J. Betz, *Die Eucharistie in der Zeit der Griechischen Väter*, dz. cyt., s. 94.

⁶⁶ Por. R. Pindel, *Obecność Pana w Eucharystii według tekstów jej ustanowienia*, dz. cyt., s. 165.

⁶⁷ A. Gerken, *Teologia Eucharystii*, tł. L. Rutowicz, Warszawa 1977, s. 41.

drugiego tłumaczenia powtarzanie gestów i słów Jezusa ma także na celu Jego powtórne przyjście lub jego przyspieszenie⁶⁸. Takie zaś „wychylenie ku przyszłości” w czasie celebracji Wieczery Pana dobrze wpisuje się w tę intensywność oczekiwania eschatologicznego wybawienia przez Żydów w czasie świętowania Paschy w ostatnim okresie przed przyjściem Jezusa Chrystusa⁶⁹

Z tego, co zostało wyżej przedstawione jako powiązanie między żydowską Paschą a Ostatnią Wieczerzą, można wnioskować o kluczowej roli tej ostatniej w perspektywie dziejów zbawienia. Przygotowana przez podstawowe wydarzenie zbawcze w dziejach Izraela i przez doroczne świętowanie najważniejszych interwencji Boga wobec swego ludu, jawi się Ostatnia Wieczerza jako nowotestamentowe wypełnienie a zarazem wskazanie na przyszłe i ostateczne dopełnienie dzieła zbawczego, wówczas gdy Pan przyjdzie.

Streszczenie

Ostatnia Wieczerza w kontekście żydowskiej Paschy

Artykuł przedstawia relację Ostatniej Wieczery do Paschy żydowskiej w trzech wymiarach. (1) Wpierw ustala powiązanie w czasie pomiędzy Ostatnią Wieczerzą historycznego Jezusa a świętowaniem Paschy przez Żydów w Jerozolimie. (2) Następnie identyfikuje poszczególne elementy opisów Ostatniej Wieczery, które zawierają nawiązanie do żydowskiej Paschy. (3) Wreszcie, w perspektywie historii zbawienia zostanie przedstawione powiązanie między Paschą pierwszego przymierza a Nową Paschą Jezusa.

Ostatnia Wieczerza została ukazana jako paschalna na etapie tradycji, w ostatecznej zaś jej redakcji różne elementy Paschy żydowskiej służą temu, by uzasadnić, iż idzie o Nową Paschę, której Fundatorem i Barankiem jest Jezus Chrystus. Nowa Pascha nie tylko przekracza pierwszą, ale także wskazuje na ostateczne wyzwolenie z wszelkiego zła.

⁶⁸ Por. A. Jankowski, *Biblijna teologia przymierza*, dz. cyt., s. 115. Taką możliwość dopuszcza gramatyka. Por. F. Blass – A. Debrunner – F. Rehkopf, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 1990¹⁷, s. 310 (§ 383, 2).

⁶⁹ Por. W. Hryniewicz, *Chrystus nasza Pascha*, dz. cyt., s. 48-49.

Zusammenfassung

Das letzte Abendmahl Jesu im Kontext des jüdischen Paschamahls

Der Artikel stellt die Beziehungen zwischen dem Letzten Abendmahl und dem jüdischen Paschamahl in drei Dimensionen dar. (1) Zuerst wird die Beziehung zwischen dem Letzten Mahl des historischen Jesu und der Feier des jüdischen Paschamahls in Jerusalem bestimmt. (2) Dann verweist er auf verschiedene Elemente des Paschamahls in den neutestamentlichen Texten, in denen das Letzte Mahl auftritt. (3) Zuletzt wird der Zusammenhang des jüdischen Paschamahls und des Letzten Mahls Jesu in der Perspektive der Heilsgeschichte geschildert.

Das Letzte Mahl wird als Paschamahl erst in der Tradition dargestellt, was besonders das Lukasevangelium unterstreicht. Die verschiedenen Elemente des Paschamahls, die in den Texten des Neuen Testaments vorkommen, dienen dazu, das Letzte Mahl als das neue und endgültige Paschamahl zu begründen. Der Stifter und das Lamm des Neuen Paschamahls ist Jesus Christus. Das Neue Paschamahl überschreitet nicht nur das Erste Paschamahl, sondern es weist auch die endgültige Befreiung von jedem Bösen hin.